

Antropológia és neveléstörténet

Az elmúlt néhány évtizedben a pedagógiai antropológia divatossá válásának lehetünk tanúi. A vizsgálódások középpontjában mindig a különféle kultúrák interakciója, valamint az oktatás/nevelés összefüggéseinek vizsgálata áll. Az antropológiai megközelítés sajátja, hogy mind időben, mind vizsgálendő szempontok tekintetében a lehető legszélesebbre nyitja a lehetőségeket. Erre jó példát szolgáltatott a 2007. november 30. és december 1. között a Veszprémi Akadémiai Bizottság szervezésében megrendezett Történeti antropológia és nevelés – Kultúrák találkozása című konferencia.

Németh András (ELTE PPK, Pedagógiatörténeti Tanszék) vitaindítójában (Pedagógiai történeti antropológia és neveléstörténet) elhangzott, hogy a modern társadalomtudományok kialakulása során meghatározó három jellegzetes fejlődési út (angolszász, francia és német) a pedagógiai antropológiában is megfigyelhető. Ugyanakkor az 1970-es évek közepén mindhárom irányzatban komoly antropológiai fordulat következett be, amely paradigmaváltást eredményezett. A német fejlődési irányzatban eltávolodás volt tapasztalható a filozófiai gyökerektől, új orientációs pontok (például mentalitástörténet, esztétika) keresése zajlott le, ezáltal több nézőpont is megjelent. A francia fejlődési modellben (integrált egységes társadalomtudomány, erőteljes szociológiai orientációval) a megközelítés egyre inkább a partikularitás felé mozdult el (a mindennapi élet részletes bemutatása, 'historie total'), míg az angolszász típusban a pragmatikus szakmai specializációt felváltja a modernista felfogással való szakítás igénye, amelyben lemondanak a történelem fogalmáról, hogy helyére történeteket (narratívákat) állítsanak.

Pap Katalin és Sanda István Dániel (mindketten az ELTE Neveléstudományi Doktori Iskola Pedagógiatörténeti Diskurzusos Műhely hallgatói) előadásának témája is jól mutatja, hogy önmagában az antropológikus megközelítés nagyon ambiciózus vállalkozás, hiszen a vizsgálódás lehetőségei lényegében végtelenek, még akkor is, amikor egy adott tudományterület önmeghatározásáról van szó. Ugyanakkor az antropológikus megközelítés sem zárja ki az objektív jellegű mérések alkalmazását. Előadásukban azt vizsgálták (részben egy már lezárult francia-német komparatív neveléstudományi kommunikáció-kutatás alapján), hogy a neveléstudomány mint önálló tudáslétrehozó és tudásreprodukáló közösség kialakulása mennyire jellemző az adott országra, továbbá, hogy ez a közösség mihez képest, mely referenciális mezőben definiálja magát, illetve hogy van-e átjárás más diszciplínák felé. Ezen vizsgálatokhoz a diskurzuselemzés, a tartalomelemzés és a tudományszociológia módszereinek összekapcsolására volt szükség. A csoport arra vállalkozott, hogy felmérje az antropológiai témák megjelenését a hazai reprezentatív pedagógiai folyóiratokban 1997–2006 között. A projekt során (bár egyelőre nem teljes körűen) megvizsgálták a neveléstudomány képviselőinek kommunikációs tevékenységét (megjelenésüket szakmai folyóiratokban), a neveléstudomány reprezentatív folyóirataiban publikáló szerzők tudományterületek szerinti besorolását, a hivatkozásokban felbukkanó periodikák tudományterületek szerinti besorolását, a neveléstudományi tanulmányokban leggyakrabban meghivatkozott szerzők (referenciaszemélyek) listáját, valamint azon személyek sorát, akiről szövegek születtek. A vizsgálódás eredményeképp ismertté vált, hogy ezekben a folyóiratokban az antropológia szót leginkább filozófiai, kulturális (legjellemzőbb), szociális, pedagógiai és történeti (legkevésbé jellemző) összetételekben használják, amely alapján (a már hivatkozott nemzetközi kutatás ered-

ményeiről van szó) a magyar neveléstudomány-írás e tekintetben sokkal közelebb áll az angolszász, illetve francia neveléstudomány-íráshoz, mint a némethez.

A konferencia egyik kiemelt témája volt egy, szakmai körökön túl talán kevésbé ismert művészetpedagógus, a Gödöllőn élt és alkotott Nagy Sándor és körének életét és életfelfogásukból eredő pedagógiai gondolkodását elemző előadássorozat, amelynek vitaindító előadását Géczy János tartotta, majd a Pannon Egyetem PE BTK Antropológia és Etika Tanszék munkatársainak beszámolóí következtek. Ismeretes, hogy a felszínen a 19–20. század fordulójáról alkotott nosztalgikus kép számos társadalmi feszültséget fedett el, amelyek kimondására különféle válaszok születtek. Egyike volt ezeknek, az európai példákhoz hasonlatosan, a művészkolóniák létrejötte. Voltak csoportok, amelyek nem csupán művészeti tevékenységük által keresték a kiutat, hanem életmódjukat tekintve is radikálisan szakítottak a konvenciókkal (így például a Nagy Sándor által vezetett gödöllői művészkolónia).

Ezek az újfajta életreform-mozgalmak radikális kritikával illették a fennálló életformát. Elidegenedésük többért: az emberi testtől, a munkától, a várostól, a politikától stb. is idegennek érzik magukat, mindennapi cselekvésformáikat is ezek az érzések határozzák meg. Filozófiájuk etika és esztétika sajátos keveredésére épül, legfontosabb tanítóknak a *Bibliát* és Tolsztojt tekintették, művészeteszményeikben pedig erősen kötődtek az angol preraffaelita művészcsoporthoz. A vezető (művész-tanár) szinte profetikus szerepben jelenik meg, aki egy újfajta, természethez közeli embert kíván létrehozni. Emellett azonban más művészi, esztétikai és vallási tanokra is nyitottak voltak. E reformpedagógiai mozgalomban kiemelt helyet kapott a gyermek tevékenységi terének megteremtése. A szekció külön érdekességeként említhetjük meg, hogy Nagy Sándor és tanítványai életmódjának sajátosságainak szemléltetését kiterjedt gyűjtőmunka előzte meg, így az előadásokban elhangzott állítások vizuális alátámasztása igen szemléletes volt.

A konferencia második napjának fő témája az idő mint tényező megjelenése volt a neveléstudományi kutatásokban. Fekete Szabolcs (PTE BTK) előadásában a pécsi Erzsébet Tudományegyetem 1922 és 1940 közötti bölcsészhallgatóinak társadalmi háttérvizsgálatáról számolt be. Empirikus kutatásain alapuló előadásának fő tézise az volt, hogy a hallgatói előmenetelre (akadémiai teljesítmény) nem csupán az adott hallgató jól objektíválható szociokulturális háttértényezőiből (társadalmi és vagyoni helyzetre utaló tényezők) lehet következtetni, hanem a hallgatói adatokban megjelenő időtényezők (életkor középiskolába, illetve egyetemre bekerüléskor, valamint ezek elvégzésének időtartama) is olyan helyettesítő értékkel bírnak a tanulmányi teljesítmény jellemzésére, amely alátámasztja az eddigi feltételezéseket, miszerint minél fiatalabb korban szerzett érettségi, illetve bármilyen képesítő vizsgát (tanári, doktori) a hallgató, azt annál jobb eredménnyel tette.

A konferencia zárásaként elhangzott előadás (L. Menyhért László, MKE) a 19–20. századi gyermekábrázolás időtényezőit elemezte. Előadásából megtudhattuk, hogy a művészettörténelem emberábrázolással, azon belül is portréábrázolással foglalkozó része az idő előrehaladtával egyre kisebb mértékben foglalkozik a gyermekábrázolás kutatásával. A gyermekábrázolások a polgárosodás kezdete és így a gyermekkor felé fordulás első in-

Ismeretes, hogy a felszínen a 19–20. század fordulójáról alkotott nosztalgikus kép számos társadalmi feszültséget fedett el, amelyek kimondására különféle válaszok születtek. Egyike volt ezeknek, az európai példákhoz hasonlatosan, a művészkolóniák létrejötte. Voltak csoportok, amelyek nem csupán művészeti tevékenységük által keresték a kiutat, hanem életmódjukat tekintve is radikálisan szakítottak a konvenciókkal.

tenzív időszaka előtt nem mellékes ábrázolások, hanem tudatosan mutatták be az adott kor gyermekképét. A gyermekábrázolásokat bemutató képzőművészeti alkotásokon (is) alapvetően kétféle időfelfogás tükröződik, s ennek ábrázolása nem függ az adott kor időfelfogásától. Az egyik az öröklét isteni idejét merevíti ki a végtelenbe, a másik pedig az adott pillanatot narratív ábrázolására törekszik.

Fekete Szabolcs

PTE, BTK, Nevelés és Társadalom Doktori Iskola

Orbán Ottó korai költészetének poétikai változásai a lírai beszéd konstrukcióiban

Orbán Ottó lírájának azon sajátos, az életmű egészét megalapozó szövegkonstrukciós eljárása, amely a lírai szubjektum versbeli dikciójának középpontjába az autobiografikus szerző létélményeiből táplálkozó metakontextust állítja, már a szerző első, Fekete ünnep című kötetében is meghatározó jelentőségűnek bizonyult – egyebek mellett – az egyes szövegek, a kötet-egész, illetve azok poétikai konstrukcióinak interpretálhatóságában.

A versekben textualizált metakontextus és az immanens nyelvi formulák összessége ugyanis olyan szövegteret hoznak létre, amelyben a két, egymástól látszólag független, mindenesetre eltérő eredettel rendelkező struktúra egymásra hatása, együttes jelenléte definiálja az orbáni költészet verselméleti-poétikai alapvetéseit egy állandóan fenntartott, illetve hangsúlyozott metanyelvi szint olvashatóságának lehetőségén keresztül. Az Orbán-költészet ezen jellemző összetett szemantikai-poétikai horizontjából felfejthető – az életmű egészét tekintve – egy egyszerre referenciális és imaginárius élet-történet, amely a befogadás minden gesztusában nyomot hagy, ugyanakkor a verseket felépítő poétikai folyamatok rendre olyan szövegstruktúrákat mutatnak fel, amelyek megakadályozzák a referenciális szövegműködés által felajánlott antropomorf figuráció létrejöttét az értelmezés során. Az Orbán-életmű versszemléleti módosulásai, poétikai, retorikai, szemantikai struktúráinak hangsúlyeltolódásai – egyebek mellett – szintén e két horizont összetett és állandóan mozgásban lévő kapcsolatának megértésén keresztül válnak interpretálhatóvá.

A korai Orbán-versek, így a *Fekete ünnep* és *A teremtés napja* című kötetek darabjai hangsúlyozottan az egyén / a költő / Orbán Ottó világháborúban átélt tapasztalatainak birtokában való megszólalásának, illetve e megszólalás mikéntjének a lehetőségét problematizálják. (1) Az e versekben felmutatott lírai beszéd egy olyasfajta költőalak identitását körvonalazza, aki dikciója hangsúlyos poétikai, retorikai alakzatainak keresztül építi fel önmaga érvényes identitását, illetve teremti meg a megszólalás érvényes, lehetséges módját. E megszólalás ugyanis csupán a poétikai formák kanonikus nyelvi értékvonatkozásainak, a versek klasszikus látomásos, metaforikus lírai alakzatainak és a szövegek terébe emelt metakontextus rendezetlenségének különbözőségére rámutató – éppen e retorikai alakzatok, poétikai formák és referencia egymásra íródásának aktusában megszülető – metanyelvi horizont hangsúlyos jelenlétén keresztül képes definiálni saját kulturális-